

## TÜRK KİMLİĞİNE ASIRLARDIR YOL GÖSTEREN ÜÇ KAYNAK

Ferruh Arslan\*

Bütün köklü kültürlerde olduğu gibi Türk Edebiyatı da Türk kültürünün en önemli kaynağıdır.

O zaman; Türkleri yakından tanımak, kültürlerini daha doğru öğrenmek isteyenler öncelikle ve özellikle hangi eserlere bakmalıdır?

Elbette kaynak eserleri konuşuyorsak, kaynağın başına gitmek, asırlar öncesine uzanmak zorundayız.

Türk Edebiyatında, Türk Milli kültürünün birçok inceliğini bünyesinde barındıran ve asırlardır Türk kültürüne kaynaklık eden, ışık tutan birçok eser arasında Orhun Abideleri, Dede Korkut Destanları ve Kutadgu Bilig en önemli yeri teşkil eden eserler olarak öne çıkarlar.

Masallar, destanlar, deyimler ve atasözleriyle şekillenen davranış kalıpları bu eserlerde kayıt altına alınmıştır. Türk kültürünün kaynağı olan bu eserler, milleti oluşturan fertlerin hem birbirleriyle hem toplumla hem de komşusu olan ülkelerle ilişkilerini tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir.

Her üç eser de; gerek yaşadığı dönemde olsun, gerekse yazıya aktarıldıktan sonraki dönemde olsun, insanları etkilemeye devam etmiştir. Halk arasında yaşayan kültürü, sevinçlerinden hüznlerine kadar nesilden nesile tüm boyutlarıyla aktarmışlardır. Bugün dahi

---

\* Director General, Bureau of Speech and the Press, Istanbul City

Türkiye’de görülen birçok davranış kalıbının kökleri, destanların olduğu dönemlere dayanmaktadır. Yazılan bu eserler kendi dönemlerine olduğu gibi gelecek kuşaklara da önemli katkılar sağlamışlardır ve bu görevlerine günümüzde de devam etmektedirler.

Türk Edebiyatı için son derece önemli olan her üç eserde de Ahlak, Siyaset, birey, düzen ve toplumsal yaşam kavramları üzerinde durulmuş, toplum içindeki tek bir bireyden en yüksek devlet yöneticisine kadar birçok konu ele alınmıştır. Ahlaki ve siyasi yaşama ilişkin sorgulamalar genel felsefe içerisinde değerlendirilebildiği gibi toplumların kendi içerisinde de siyasal, sosyal, kültürel, dinsel vb. bakış açılarına göre de değerlendirilebilir. Toplumların ortaya koyduğu değer yargıları ve hukuk kuralları, onların dünyaya bakış açıları hakkında bize bilgi verir. Tarihsel sürece bakıldığında İslamiyetten önce de sonraki dönemlerde de devlet geleneği içinde, bahsedeceğimiz eserlerin önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Eserlerimizde ahlaklı ve adaletli bir toplum yapısının oluşturulması ve geliştirilmesinin; siyasi iktidarın niteliksel özelliklerine bağlandığı görülebilir. Buradan hareketle sağlıklı kurulmuş bir siyasi otoritede insanların ahlaklı tutum ve davranışta bulunabileceği ve toplum içinde huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürebilecekleri söylenebilir.

Hepimiz bu dünyada yolcuyuz... Hepimiz bir yerlerden geliyoruz, bir yerlere gidiyoruz. Geleceği planlayabilmek için, geçmişi hesaba katmak zorundayız. Geçmişi hesaba katmazsak, aynı hataları yaparız, ağır hesaplar öderiz. Bir Türk atasözü şöyle der: “Tarih tekerrürden ibarettir.”

İnsan, doğar ve belli bir dönemden itibaren bilgi sahibi olmaya başlar. Bu sahip olduğu, biriktirdiği bilgiler ise insanın kişiliğini oluşturur. Gündelik akışta gerek toplumda gerekse doğada yaşanan tecrübeler, kişiye hayatın artı ve eksilerini, olumlu ve olumsuzluklarını öğretir. Kişi,

bunları iki yoldan öğrenir. Bunlardan birincisi, içine doğduğu toplumdur. Öbürüyse, kendi yaşadıklarıdır.

İçinde varlığını sürdürdüğü toplumdan, gelenekler ile göreneklerle aktarılan topluluk kurallarını edinir. Yaşanan tecrübeler ile toplumsal kabul görmüş kuralların içselleştirilmesinden ortaya görgü çıkar. Din ile de kişinin manevi bakış açısı ve kültürü oluşur. Kişinin, başkalarıyla irtibatı, daire daire genişler ve bu zorunlu durum, toplum yaşamını oluşturur.

Toplumlar da kişiler gibi yetişirken örnek görmek ihtiyâcındadırlar. Medenî toplumlarda eğitimin hedefi aynıdır: Toplumun kurallarına uyan, saygılı, bilgili, namuslu, mütevazi ve kibar kişilerin yetişmesini sağlamaktır. İnsanı öğretmenleri hayata hazırlar. İnsan öğrenerek olgunlaşır. Annemizden, babamızdan, kardeşlerimizden, atalarımızdan, komşularımızdan, toplumun önde gelenlerinden, devleti yönetenlerden de bir şeyler öğrenerek oluruz, oluşuruz, olgunlaşırız. Bir ağacın meyve vermesi için iklim nasıl önemliyse, bir insanın kimliğini bulabilmesi için de kültür o kadar önemlidir.

Mesela Orhun Abideleri'nde hükümdar halka şöyle seslenir: “...öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı. Türk, Oğuz beyleri, milleti, iştin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini kim bozabilecekti?...”

Kişinin, dolayısıyla toplumun bir geçmişe sahip olduğu gerçeği, geçmişi, bireyin ruh âleminde, varlığında, toplumun ise “toplum hafızası”nda saklamasıdır. Fakat bireylerin de toplumların da kültürel birikimlerinden faydalanabilmek için sürekli olarak onları hatırlaması ve güncel yaşantısında ihtiyaç olduğunda o birikimlerinden faydalanmayı bilmesi gerekmektedir.

## 1. Yolun Başlangıcı

Türk kültür dünyasının asırlardan beri rehberliğini yapan kaynaklar olarak Orhun Abideleri, Dede Korkut ve Kutadgu Bilig'e işaret etmiştik. Bahsedeceğimiz metinlerimizden ilki, M.S 8. Yüzyılın başlarına denk gelen 732 tarihinde yazılmış Orhun Abideleri'dir. Orhun Abideleri, 1889 yılında Moğolistan'ın Orhun Vadisinde bulunmuştur.

Orhun Abideleri Göktürk devrinden kalma kitâbelerdir. Bunlardan bahsetmeden önce, onların yazıldığı ortamı biraz hatırlayalım... Tarihte, büyük imparatorluklar kuran Hunların köklerinin M.Ö 4. Yüzyıla kadar dayandığını biliyoruz. Biz bugün Hunlar diyoruz ama onların eski adı Hsiung-nular idi. Hunları devlet çatısı altında ilk birleştiren kişi, Gök Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi ve temsilcisi diye kabul olunan Teoman (Tou-man) idi. O dönemde Hunlar, giderek batıya, güney ve kuzeye yayılmışlardır. Hunların merkezî boyu/ kabilesi olarak kabul olunanlar ise Tu-kiular idi. Tukiular, yanî Türkler.

Türklerin tarihî serüvenleri, Han devrinde tutulmuş kayıtlar uyarınca, Teoman tarafından Hsiung-nu / Hun devletinin kurulduğu M.Ö. 206'ya değin izlenebilmektedir.

Bu devlet M.S. 8. yüzyıla kadar yaşamıştır. Ne var ki, Hun devleti gitgide zayıflamış, onun yerini en önemli parçası olan Tu-kiular almağa başlamışlardır. Onların, tarihteki ilk devletinin M.S. 501'de Oğuz Han Destanında anılan Oğuz Han tarafından kurulduğu tahmîn edilmektedir. Oğuz Han'ın, Mete Handan başkası olmadığını öne süren tarihçiler olduğu gibi Bumin Han olduğunu iddia edenler de vardır. Birkaç boyun bir araya gelmesinden oluşan Hunlar tarihî süreç içinde zayıflayınca, hakimiyet, merkez boylarda Tukiular'ın, yani Türkler'in kurduğu devletlere kaldı.

Bu bahis, Orhun anıtlarında bahsedilen işleyişi anlayabilmemiz açısından faydalı olacaktır. Altıncı yüzyılda tarihte ilk Türk devleti olma özelliğini gösteren Göktürkler, çevrelerinde yaşayan ve Türkçe konuşan bütün boylar ile toplulukları kendi siyâsî hâkimiyetlerinde toplayıp birleştirmiş ve Kuzey Asya'yı ele geçirmişlerdir. Mete Han'ın eriştiği sınırlara, ondan sonra yeniden ulaşabilenler, Göktürkler olmuştur. 550 ile 560 yılları arasındaki on yıllık süre zarfında Türkler, Sarı Denizden Volga ırmağına yayılmışlardır. Konar-göçer hâlde yaşayıp çobanlık-hayvancılık tan geçimini sağlayan topluluklara kendilerini kabul ettirmişlerdir. Sonraki yirmi yıl boyunca da yayılmayı sürdürmüş, hâkimiyetleri altına aldıkları topluluklarla göçebe birlikler kurmuşlardır.

Bahse konu olan geniş toprakları ele geçirmekten ziyade asıl ve önemli olan mesele, fethedilenin elde tutulmasıdır. Bunun için barış, hak ve adalet gerekir ki Türkler ancak İslamiyeti kabullerinden sonra, hükmettikleri farklı din ve dillere sahip milletlerin sevgileri ile güvenlerini kazanabilmişlerdir. Çünkü ırk ve boy merkezli bir devlet yapılanmasının yerini, İslam'ın evrensel değerleri almaya başlamıştır.

Hanlığın kurulmasıyla genellikle bozkır halkı, özellikle de Türkler zenginleşmişlerdir. Öncelikle, dört bir yandan ganimetler kazanmışlardır. Devletin başındaki Han, vergilerden, ganimetlerden elinde toplanan servetin bir kısmını, yakın çevresinden başlayarak geleneğe uygun biçimde dağıtırdı. Çarkın başlangıcı ile bitişi, tabii ki, aynı noktadadır: Savaşma iradesi ile kudreti. İktidar zayıfladığında gelirler azalır. Sonunda, servet de tükenmeğe yüz tutar. Han'dan paylarına düşecek geliri bekleyen çevreler, beklediklerini bulamayınca, yeni gelecek kapılarını çalmaktan başka çâreleri kalmazdı. Bu yüzden de bölgede ve kültürde uzun ömürlü devletler bir türlü kurulamamıştır. Çoğu kere kurucusunun iktidârı ile sınırlı 'günübirlük' 'seyyar devlet'ler, 'yıldırım ordularının sırtında yüzölçümleri yüz binlerce, hatta milyonlarca km<sup>2</sup>yi

bulan bölgeleri iki üç yıl gibi kısacık sayılabilecek sürelerde kendi hükümranlık sahaları kılabilmişlerdir.

Devlet, hanın şahsına ait kabul edilir ve han var olduğu sürece devletin var olduğu var sayılırdı. O, devletin her açıdan kutsal kabul edilen merkezidir. İslâm devirlerinde birtakım değişikliklere uğramakla birlikte, bu devlet anlayışı, Göktürklerden Osmanlılara değin sürmüş bir gelenek çizgisidir.

Göktürk tarihine ve yurduna tekrar dönecek olursak, Babası Bilge Şad olan Yavru Yabgu'nun oğlu Bumin Han, Türklerin atası olarak kabul olunan Eski Hunların başkenti Ötüken'i kendine idâre merkezi ilân etmiştir. Bumin Hanın ardından oğlu Kara İssig Han ve onun ölümüyle Bumin Hanın küçük erkek kardeşi Mugan yahut Muhan Han tahta çıkmışlardır. Muhan Hanın öteki kardeşi İstemi Han, Türklerin genişleme ile yayılma yönünü doğudan batıya çevirmiştir.

Orhun abideleri, Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metindir. Taşlar üzerine yazılmış tarihtir. Abidelerde; Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri, askerlik sanatının esasları ve sosyal hayatının tablosunu sunmaya kadar birçok bilgi vermektedir. Türk düzeninin, töresinin, medeniyetinin ve kültürünün bir belgesi mahiyetindedir. Türk dilinin kaynağı ve yazı dilinin ilk örneğidir.

Orhun âbideleri, bu Türk hanedanının yani Bilge Kağan devrinin mahsulleridir. Birincisi olan Kül Tigin âbidesini ağabeyi Bilge Kağan, Bilge Kağan âbidesini de ölümünden bir yıl sonra kendi oğlu olan Kağan diktirmiştir. Tonyukuk âbidesi ise kendisi tarafından dikilmiştir.

Orhun Abideleri için genel bir bilgi vermek gerekirse; Kül Tigin ve Bilge Kağan âbideleri Baykal gölünün güneyinde Orhun nehri vâdisinde Koşo Tsaydam gölü civarında bulunmaktadır. Ötüken Ormanının da buradaki Hangay sıradağlarının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Tonyukuk Abidesi ise biraz daha doğuda, Tola nehrinin yukarı mecrasında Bayk Çokto denilen yerin yakınında bulunmaktadır.

Orhun civarında Orhun yazısı ile yazılı daha başka kitabeler de bulunmuştur. Belli başlıları altı tanedir. Fakat bunların en büyükleri ve önemlileri bahsedeceğimiz üç tanesidir.

Kül Tigin âbidesi, kağan olmasında ve devletin güçlenmesinde birinci derecede rol oynamış bulunan kahraman kardeşine karşı Bilge Kağan'ın duyduğu minnet duygularının edebi bir ifadesidir. Bilge Kağan bu ruh hâli ile âbide inşaatının başında oturup, eserin hazırlanmasına bizzat eşlik etmiştir.

Anıtın ve türbenin inşasında Türk ve Çin sanatçıları beraber çalışmışlardır. Âbidedeki kitâbeleri Bilge Kağan ve Kül Tigin'in yeğeni Yollug Tigin yazmıştır.

**Kül Tigin âbidesi**, kaplumbağa şeklindeki oyuk bir temel taşı üzerine oturtulmuştur. Keşfedildiği zaman, temelinin yanında devrilmiş bulunuyordu. Bilhassa devrik vaziyette rüzgâra maruz kalan kısımlarında tahribat ve silintiler olmuştur. Sonradan yerine dikilmiştir. Doğu cephesinin üstünde kağanın işareti vardır. Anıtın Çince kitabesinde Türk-Çin dostluğu, Türk imparatorluğu ve Kül Tigin methedilmekte ve tanıtılmaktadır. Taşa şunları yazmışlardır: “Gelecek hadsiz, hesapsız nesillerin hafızasında, onların müşterek yaşayışlarının şaşaası her gün yeniden canlansın diye, uzakta ve yakında bulunan herkesin bunu öğrenmesi için, bilhassa muhteşem bir kitabe yaptık” ve “Böyle adamların ebediyen payidar olacaklarının muhakkak olmadığını kim söyleyebilir? Uğurlu haberleri ebediyen ilân için, şimdi dağ gibi yüksek bir âbide dikilmiştir.”

Bu abideler adeta tüm insanlığa hitaben taşlara yazılmış birer mektuptur.

**Bilge Kağan âbidesi**, aynı yerde Kül Tigin âbidesinin bir kilometre

uzagındadır. Şekli, ve yapısı tamamıyla birincisine benzemektedir. Bunun da batı cephesinde asıl Çince kitâbe vardır, Çince kitâbenin üstünde ayrıca Türkçe kitâbe devam etmektedir. Çince kitâbe hemen hemen tamamıyla silinmiştir.

Bilge Kağan âbidesi kendisinin 734'te ölümünden sonra, 735'te oğlu Kağan tarafından dikilmiştir. Bu âbidede de Bilge Kağan konuşmaktadır. Bilge Kağan âbidesi hem devrilmiş, hem de parçalanmıştır. Onun için tahribat ve silintisi çok daha fazladır. Her iki âbidede de Bilge Kağan'ın sözlerinin dışında Yollug Tigin'in kitâbe kayıtları ve ilâveleri yer almaktadır. Bu âbidenin etrafında da yine türbe enkazı ve daha az olmak üzere heykeller, balballar ve taşlar vardır.

**Tonyukuk âbidesi,** İltirış Kağan'ın isyanına katılan ve o günden Bilge Kağan devrine kadar devlet idaresinin baş yardımcısı olarak kalan büyük Türk devlet adamı ve başkumandanı Tonyukuk, ihtiyarlık devrinde bizzat dikmiştir. Bu âbidede Tonyukuk konuşmaktadır, bu âbidenin yazarı odur.

Orhun Abideleri'nin bulunuşu sadece Türk dünyası için değil, o dönemdeki komşuların tümünün başta sosyal yaşantıları olmak üzere hayatlarından bilgi kırıntıları vermesi açısından da evrensel önem taşımaktadır. Orhun harfleri ile yazılı bu kitâbelerden daha 12. Asırda tarihçi Cuveyni Târih-i Cihanküşa'sında bahsetmiştir. Ayrıca çok eski Çin kaynakları da bu âbidelerin dikildiğini bildirmektedir.

Ne ilginçtir ki, 18. ve 19. asırlara kadar Orhun harfli yazılar ve âbideler bilinmiyordu. Önce Kırgızlara ait mezar taşlarından ibaret bulunan Yenisey kitâbeleri bulunmuştur. Bu yazı ile yazılmış bir taş, ilk defa botanikçi Daniel Gottlieb Messerschmidt ve kılavuzluğunu yapan Philipp Johan von Tabbert 1721 yılında Yenisey vâdisinde keşfetmiştir. Bu kitabelere dikkati çeken İsveçli Philipp Johan von Tabbert 1709'da Poltava muharebesinde esir düşmüş ve Ruslar tarafından Sibirya'ya

sürülmüştür. Sürgünde kaldığı 13 senede Messerschmidt'e kılavuzluk ederken gezdiği yerlerde incelemelerde bulunmuş ve 1722'de vatanına dönmüştür. 1730'da yayınladığı araştırmalarında Yenisey kitâbelerinin bir kısmından bahsetmiş, bu yayını da ilgi görmüştür. Nihayet 1889'da Rus bilgini Yadrintsev, sonradan Kül Tigin ve Bilge Kağan âbideleri olduğu anlaşılan Orhun kitâbelerini bulmuştur. Bunun üzerine 1890 tarihinde Heikel'in başkanlığında, bir Fin heyeti, 1891'de de Radloff'un başkanlığında bir Rus heyeti gönderilmiştir. Her iki heyet de âbideleri yakından incelemiş ve fotoğraflarını alarak dönmüştür. Fin heyeti getirdiği fotoğrafları Avrupa ilim merkezlerine dağıtmıştır. Öte yandan hem Fin, hem de Rus heyeti abidelerin fotoğraflarını büyük atlaslar halinde yazıya geçirmiştir. Bu atlas yayınları ile âbidelerin okunması çalışmaları hızlanmış ve daha başka yazıları da çözmüş bulunan Danimarkalı bilim adamı Vilhelm Thomsen, kısa bir zaman sonra, 1893'te Orhun yazısını çözmeyi başarmıştır. Önce, âbidelerde çok geçen "Tengri", "Türk" ve "Kül tigin" kelimelerini çözen Thomsen, sonra bütün âbideleri okumuştur ve bu tarihte abidenin Türklere ait olduğunu duyurmuştur. Amerika'dan Japonya'ya kadar Avrupa'da ve hemen hemen her dilde, bu âbideler üzerinde araştırmalar yapılmış, 6 tanesi büyük olan Orhun harfli yeni kitâbeler ve metinler bulunmuş, yazıya geçirilmeleri hız kazanmıştır. Son olarak Türk bilim adamı Talât Tekin Amerika'da Orhun Türkçesinin tam bir gramerini ve kitâbelerin yeni bir neşrini yapmıştır. Son zamanlarda Orhun sahası arkeolojik araştırmalarda da ön plâna geçmiş ve burada yüzlerce heykel, balbal, çeşitli eserler ve şehir harabeleri bulunmuştur. Bu arada Çekoslovak âlimi L. Jisl Kül Tigin heykelinin başını da bulup gün ışığına çıkarmıştır.

## 2. Dede Korkut Hikâyeleri

Türk edebiyat ve kültürüne kaynaklık eden eserler arasında Dede Korkut da son derece önemli bir yer tutar. Türkiye-Kore Edebiyat Sempozyumu'nun ikincisinde, akademisyen arkadaşımız İsa Kocakaplan ayrıntılı şekilde bu konudan sizlere bahsetmişti.

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk kültür yapısı açısından son derece önemli metinlerdir. Yıllar boyunca sözlü olarak anlatılagelen hikâyeler 15. yy'da yazıya geçirilmiştir. Yazarı, bazen eserde kahraman olan, bazen bilge kişi olan, nihayetinde gerçek kimliğine dair tam olarak bilgi sahibi olmadığımız Dede Korkut'tur.

Dede Korkut hikâyelerindeki olaylardan ilk defa, varlığı 1300'lü yıllardan itibaren bilinen Oğuzname isimli eserde bahsedilmektedir. Bu konuda ilk bilgiyi, Mısır Türk Memlûklüleri tarihçisi Ebubekir binn Abdullah bin Aybek Devadari, "Dürerü't-tican" isimli eserinde verir. Bundan sonra en erken bilgi, 1305 yılında tarihçi Reşüdüddin'in Cemü't-tevarih isimli eserinde bulunmaktadır. Daha sonra 17. Yy'a kadar yirmiye yakın eserde Dede Korkut hikâyelerinde yer alan kahramanlardan, olaylardan ve tarihi bir kişilik olarak görülen Dede Korkut'tan bahsedilir.

Edebiyat tarihçileri, Türk Edebiyatı'nın Orta Asya coğrafyası başta olmak üzere, Asya'nın en doğusundan Avrupa'ya uzanan Horasan, Hindistan, İran, Azerbaycan, Anadolu, Balkanlar, Mısır, Suriye ve Irak gibi çok geniş bir coğrafyada ürünler verdiğini söyler.

Orta Asya, bütün bu yerlerde ortaya konan ürünlere, yüzyıllar boyu kaynaklık etmeyi sürdürmüştür. Türkler'in Orta Asya'da idrak ettikleri destanlar çağı ve bu çağda oluşan edebi verimler, onları gittikleri her coğrafyada bir iç ses gibi takip etmeyi sürdürmüştür

Dede Korkut hikâyelerinin ilk günlerden başlayarak Türklere dair her türlü sosyal yaşantıyı, âdeti, öğüdü ve bilgiyi vermesinin yanı sıra

günümüzde de Türk sinemasına, tiyatrosuna, hikâyesine, romanına, şiirine, müziğine hatta çizgi filmlerine kaynaklık etmesi yönüyle son derece zengin ve önemli bir eserdir.

Eserde, aile, dayanışma, vatan sevgisi, vatana bağlılığın önemi, büyüklere saygı, toplumsal ahlak gibi birçok unsurun önemini anlatan hikâyeler bulunmaktadır.

Türk kültürünün kaynaklarını günümüze taşıması kadar, günümüzde de yol gösterici özellikleri barındıran en önemli eserlerimizden bir diğeri de Kutadgu Bilig'dir.

### 3. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra yazılmış ilk eserlerden biridir. Uygur alfabesi ve Uygur Türkçesiyle, 82 bölüm halinde yazılmıştır. Edebi değeri olduğu gibi tarihi değeri de vardır. Dönemin yaşayışını, sosyal değerlerini ve İslam öncesi Orta Asya kültürünün ayrıntılarını yansıttığı için de önemlidir.

Eserin yazarı Yusuf Has Hacib XI. Yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamıştır. Aruz ölçüsüyle yazdığı eserine, doğduğu Kırgızistan'ın Balasagun eyaletinde başlamış ve Doğu Türkistan'da bulunan Kaşgar'da bitirmiştir. Bu önemli eseri, 1070 yılında Karahanlı hükümdarı Ulu Buğra Han'a sunmuş ve ödüllendirilmiştir.

Kitab-ı Divan-ı Lügati't-Türk'le (1072) aynı dönemde yazılmış olan Kutadgu Bilig'in elyazması üç nüshası günümüze kadar ulaşabilmiştir.

#### **Kutadgu Bilig Nüshaları**

Eserin üç elyazması kopyası vardır. Biri Uygur, diğer ikisi Arap harfleriyle yazılmıştır. Ancak metnin her çoğaltılışında metne eklemeler

yapıldığı düşünölmektedir.

Viyana kopyası: 1439'da Herat şehrinde yazılmıştır. Arap harflerinden Uygur yazısına aktarılmıştır. Herat'tan Tokat'a, oradan da İstanbul'a getirilmiş, Avusturyalı tarihçi Hammer tarafından satın alınarak Viyana Ulusal Kütüphanesi'ne verilmiştir.

Mısır kopyası: Arap harfleriyle yazılmış bu kopya 1896 yılında Kahire Hıdiv Kütüphanesi'nin mahzeninde bulunmuştur. Yazıldığı tarih belli değildir.

Fergana kopyası, Eldeki çoğaltmaların en önemlisidir. 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından Türkistan'ın Fergana kentinde bulunmuştur. Bugün Taşkent'te olan Fergana nüshası Arap harfleriyle kopya edilmiştir. 12. Yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir.

Türk Dil Kurumu bu kopyaların 1942 ve 1943 yıllarında tıpkıbasımlarını yapmış, 1947'de Reşit Rahmeti Arat'ın her üç nüshayı karşılaştırarak hazırladığı çeviri yazı ve eleştirel metin, 1959'da da Türkçe düzyazı çevirisi yayımlanmıştır.

#### **Kutadgu Bilig'in Anlamına gelirsek...**

Metinde birçok yerde geçen "kut" sözcüğü, dönemin Türkçesinde "Tanrı tarafından belirlenmiş mutluluk, şans, talih ve devlet" anlamlarında kullanılmıştır. "Kutadgu Bilig" ise en dar anlamıyla "Mutluluk Veren Bilgi" biçiminde açıklanabilir. Eser insana her iki dünyada mutlu olmak için gerekli olan yolu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

6645 beyitten oluşan eserde, yazar kimi beyitlerin uyaklarını dörtlük olarak düzenlemiş, çeşitli ses ve söz oyunlarına ve ses tekrarlarına yer vermiştir. Bu ses tekrarları metne şiirsel akış sağlamasının yanı sıra kulağa melodik gelmesine de sebep olmuştur.

Kutadgu Bilig'in konusu ise önemli simge ve bilgiler ile donatılmıştır.

Kutadgu Bilig'de dört karakter üzerinden dört kavram anlatılır ve

yazar, her bir kavrama Türkçe bir ad vermiştir:

Kün-Toğdı (Gündoğdu, hükümdar): Doğru yasa ve adaleti simgeler.

Ay-Toldı (Dolunay, vezir): Mutluluğu, iyi geleceği, devleti simgeler.

Ögdülmüş (Övülmüş, vezirin oğlu): Akli simgeler, aklın her zaman övüldüğüne dikkat çeker.

Odgurmuş (Uyanmış, vezirin akrabası ve arkadaşıdır): Metafizik Bilgeliği temsil eder. Maddi hayata ait olan her şeyden vazgeçmiştir. Odgurmuş için makam, para gibi dünya yaşamına has unsurlar geçicidir. “Uyanmış olma” durumu, dünyaya ait, ölümle sonlanacak bütün varlıkların geçici olduğu bilinciyle ebedi bilgeliği ifade eder.

Kutadgu Bilig bu dört kişi arasında geçen konuşmalar ve olaylarla, devleti yönetenlerde bulunması gereken özellikleri, birey, toplum, devlet ilişkilerinin nasıl düzenleneceğini öyküleyerek aktarır. Burada görüleceği üzere Hükümdar en yüksek değer olarak görülen Adaleti sembolize eder. Adaleti hedefine ulaştıracak en önemli araç ise Vezirin sembolize ettiği Devlettir. Akıl ve hikmet ise adalete giden yolda devletin en önemli ilkeleridir.

Kitapta kahramanlar soru cevaplı bir anlatımla konuşturulur. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig’i yazma amacını: “Okuyanın gönlü açılıp kitabın yazarını iyi duayla ansın diye” açıklar...

Yusuf Has Hacib eski Türk geleneğinin toplumsal değerlerine uygun olarak iyiliği, erdemi ve akılcılığı öğütlerken, insan yaşamının anlamı ve insanın toplumsal sorumlulukları üzerinde de durur.

Kutadgu Bilig, bu dünyada da ölüm sonrasındaki hayatta da mutluluğa kavuşmak için gidilmesi gereken yolu göstermek maksadıyla yazılmıştır. Yusuf Has Hâcib'e göre, bu dünyadan sonraki hayatı kazanmak için bu dünyadan el etek çekerek yalnızca ibadetle vakit geçirmek doğru değildir. Çünkü böyle bir insanın ne kendisine ne de toplumuna bir yararı vardır. Oysa başkalarına yararlı olmayanlar ölümlere benzer; bir

insanın erdemi, ancak başka insanlar arasındayken belli olur. Gerçek dindarlığa giden yol, kötülere iyileştirmek, zorluğa karşı vefa göstermek ve yanlışları bağışlamaktan geçer. İnsanlara hizmet etmek suretiyle faydalı olmak, bir kimseyi, hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutlu kılacaktır.

Yine eserde “Bu kitap herkese yararlıdır. Daha çok kentleri yöneten meliklere” şeklinde övülerek amacı anlatılmıştır.

Bütün İslami dönem Türk Edebiyatı kaynaklarında olduğu gibi Allah ve islam peygamberi övülerek başlanır esere. Daha sonra doğaya yönelinir ve doğanın özellikleri anlatılır. Eserde doğaya dair; yedi yıldız ve on iki burç, parlak bahar mevsimi, hayvanlar gibi konulara temas edilir. İnsan değerine vurgu yaparak bunlarla ilgili örnekler anlatılır. Hatta o kadar ayrıntılı anlatılır ki aşçıbaşının nasıl olması gerektiğinden, satıcılara; yemeğe çağırma ve sofrada adabından evlenme ve çocuk yetiştirmeye kadar birçok konuda bilgi verilir. Diğer konu başlıkları ve belki de kitabın en önemli özelliği; eserin sonunda “Kitap Sahibi Yusuf Has Hacib Kendisine Öğüt Verir” bölümü ile yazarın kendisine öğütler vermesidir. Kendisine öğüt verdiği bölümde ise bilginin önemi, öğrenmenin sürekliliği, dünyanın geçici bir mekân olduğu, Tanrı’ya yönelimin verdiği iç huzur, vefa ve dostluğun önemi gibi konulara değinir.

Yusuf Has Hacib, bu ölümsüz eserini yazarken Tabgaç Buğra Han’a öğütler vermiş, devletin ne şekilde yönetilmesi gerektiğini, hükümdarın ve halkının nasıl mutlu olacağını anlatmıştır. Liderlik, başarı ve mutluluk ile ilgili öğütler eserin her sayfasına serpiştirilmiştir. Kutadgu Bilig’den derlenmiş olan öğütler incelendiğinde birçok önemli hususiyeti vurguladığını fark edebiliriz.

Yusuf Has Hacib’in “Okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim” temennisinden asırlar sonra öğütlerinden bizleri de mutlu kılması

ümiyle, sözü ölümsüz öğütlerin sahibine bırakıyorum izninizle...

İşte Kutadgu Bilig'den asırları aşıp gelen öğütler:

- Dâima iyilik yap ki kendin de iyilik bul.
- Kötülük edersen, kötülüğün karşılığı pişmanlıktır. Elinden gelirse, kötülüğün inadına iyilik yap.
- Ey asil insan! İnsanlığı elinden bırakma; insanlığa karşı daima insanlıkla muamele et.
- Kimin sana biraz emeği geçerse, sen ona karşılık daha fazlasını yapmalısın.
- Bütün halka içten gelen merhamet göster.
- Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme; hep iyilik yap, kendi heva ve heveslerine hâkim ol.
- Anlayış ve bilgi çok iyi şeydir; eğer bulursan, onları kullan ve uçup göğe çık.
- Çok dinle fakat az konuş. Sözü akıl ile söyle ve bilgi ile süsle.
- Doğan ölür, ondan eser olarak söz kalır. Sözünü iyi söyle, ölümsüz olursun.
- Hangi iş olursa olsun, sen onu tatlı dille karşıla; her işte tatlı dil kullanırsan saadet sana bağlanır.
- İşi adaletle yap, buna gayret et; hiç bir zaman zulüm etme; Allah'a kulluk et ve O'nun kapısına yüz sür.
- İşe acele ile girme, sabır ile hareket et. Acele yapılmış olan işler yarın pişmanlık getirir.
- Öfke ve şiddetle işe yaklaşma; eğer yaklaşırsan, ömrün boşa gider.
- Bu dünya renkli bir gölge gibidir, onun peşine düşersen kaçır; sen kaçarsan o seni kovalar.
- Her bakımdan tam zengin olmak istersen, kanaatkâr ol. Böylece kendi nasibini elde etmiş olursun.
- Huzur istersen zahmet ile birlikte gelir. Sevinç istersen kaygı ile

birlikte bulunur.

• Yalnız kendi menfaatini gözeten dosta gönül bağlama. Fayda görmezse, sana düşman olur, ondan vazgeç.

• Ey nimet sahibi olan kimse, şükret. Şükredene Tanrı nimetini artırır.

• Diline ve gözüne sahip ol, boğazına dikkat et; az ye, fakat helal ye.

• Bütün iyilikler bilginin faydasıdır. Bilgi ile göğe dahi yol bulunur.

• Büyüklük taslayan, kibirli ve küstah adam, tatsız ve sevimsiz olur; kibirli insanın itibari günden güne azalır.

• İnsanların seçkini insanlığa faydalı olan insandır. Halk nazarında muteber kimse, merhametli olan insandır.

• İnsanın bunca zahmet çekmesi hep boğazı ve sırtı içindir; mal toplar yiyemez öldükten sonra da vebali altında kalır.

## 수 세기 동안 터키 정체성에 길을 제시해준 세 작품

페루흐 아르슬란\*

|| 차례 ||

1. 오르훈 비문
2. 데데 코르쿠트 이야기
3. 쿠타드구 빌리그

### [국문초록]

수백 년 동안 터키 문화의 근원이 되고, 빛을 비춰준 많은 작품들 사이에서 “오르훈 비문”, “데데 코르쿠트 서사시” 그리고 “투다드구 빌리그”는 가장 중요한 위치를 차지하는 작품으로 부각된다.

이 작품들에는 이야기, 서사시, 관용구 그리고 속담들로 만들어진 행동의 틀이 기록되어 있다. 터키 문화의 근원인 이 작품들은 민족을 형성하는 개인들 간의 관계뿐만 아니라 공동체 그리고 이웃 나라들과의 관계를 확연하게 우리 눈 앞에 펼쳐 보이고 있다.

터키문학사에 지극히 중요한 이 세 작품은 도덕, 정치, 개인, 질서 그리고 사회 생활 개념에 관한 것이며, 공동체 안에 있는 개인에서 시작해 가장 높은 국가 지도자에 이르기까지 많은 소재를 다루고 있다. 도덕 그리고 정치 생활과 관련된 심문들을 일반적인 철학 안에서 평가했을 뿐 만 아니라, 공동체 안에서의 정치적, 사회적, 문화적, 종교적인 면 등의 관점에 의거하여 평가하기도 했다. 공동체가 제시한 가치 판단들과 법 규율, 그들의 세계관에 대해서도 우리에게 지식을 전달한다. 역사적인 과정을 보면 이슬람 이전과 이후에도 위에서 언급했던 작품들이 국가의 전통 안에서 중요한 위치에 있었다고 말할 수 있다.

주제어: 오르훈 비문 , 데데 코르쿠트 이야기 , 쿠타드구 빌리그, 투쿠이, 투르크족

### 1. 오르훈 비문

---

\* 이스탄불시 언론출판국장

“오르훈 비문”은 1899년에 몽고의 오르훈 계곡에서 발견되었다. “오르훈 비문”은 킵투르크 시기의 비문이다. 역사상 위대한 제국을 세운 훈족의 뿌리가 기원전 4세기까지 거슬러 올라간다. 오늘 날 우리가 훈 제국이라고 하지만, 이들의 옛 이름은 흉노였다. 훈 국가의 지붕 아래서 처음으로 통합을 한 사람은 하늘 신의 땅에 있는 그림자이자, 대표자로 받아들여지는 테오만이였다. 그 시기에 훈 나라는 갈수록 서쪽, 남쪽 그리고 북쪽으로 확산되고 있었다. 훈족들의 중심 부족으로 인정되는 부족은 투쿠이였다. 투쿠이 그러니까 투르크족이다.

투르크인들의 역사적 모험은 중국 한 나라 시기에 작성된 기록에 의하면 테오만에 의해 흉노/훈 국가가 세워졌던 기원전 206년까지 따라갈 수 있다. 광활한 영토를 확보했다는 것 보다는 실제 더 중요한 문제는, 정복한 사람들을 잘 장악하는 것이다. 이를 위해 평화, 권리 그리고 정의가 필요했으며, 투르크인들은 이슬람을 받아들인 이후에야, 그들이 지배했던 다양한 종교와 언어를 가진 민족들의 사랑과 믿음을 얻을 수 있었다. 왜냐하면 인종과 부족이 중심이 된 국가 체제 대신, 이슬람이 보편적인 가치가 되기 시작했기 때문이다.

“오르훈 비문”은 투르크라는 이름, 투르크 민족의 이름이 언급되는 최초의 투르크어 텍스트이다. 돌 위에 새겨진 역사이다. 비문에는, 투르크 정부인사들이 민족에게 설명하는 것, 국가와 민족 쌍방간의 의무, 전술의 기본과 사회상의 그림을 보여주는 등 많은 정보를 제공하고 있다. 투르크인들의 제도, 관습, 문명 그리고 문화의 서류라는 특징을 지니고 있다. 투르크어의 근간과 문어의 첫 사례이다.

오르훈 비문들의 발견은 단지 투르크 세계뿐 만 아니라, 그 당시의 이웃나라 모두의 사회 생활을 위시하여 삶에 대한 단편적 정보를 주고 있다는 면에서 세계적인 중요성을 가지고 있다. 오르훈 비문에 대해 12세기 역사가 주베이니가 그의 저서 “세계 역사”에서 언급한 바 있다. 뿐 만 아니라 아주 오래된 중국 문헌도 이 비문들이 세워졌다는 것을 알려주고 있다.

## 2. 데데 코르크트 이야기

“데데 코르크트 이야기”는 터키 문화 구조 면에서 지극히 중요한 텍스트이다. 오랜 세월 동안 구전으로 전해진 이야기들은 15세기에 문자로 정착되었다. 이 이야기의 작가는 때로는 작품의 주인공이며, 때로는 현자이며, 결국은 진짜 정체에 대한 정확한 정보를 알 수 없는 데데 코르크트이다.

“데데 코르크트 이야기”에 나오는 사건들에 대해서는, 그 존재가 1300년대부터 알려진 “오우즈나메”라는 이름의 작품에서 처음 언급되고 있다. 이 문체에 대한 첫 정보를 이집트 터키 맘룩 시대의 역사가인 Ebubekir binn Abdullah bin Aybek Devadari가 “Dürerü’t-tican”이라는 작품에서 주고 있다. 이후에 이에 관한 정보는 1305년에 역사가 Reşüdüddin의 “Cemiü’t-tevarih”라는 이름의 작품에 나온다. 시간이 흐른 후 17세기까지 스무 편에 가까운 작품에서 데데 코르크트 이야기에 나오는 주인공들, 사건들 그리고 역사적인 인물로 보이는 데데 코르크트에 관한 언급이 나온다.

“데데 코르크트 이야기”는 초기부터 시작해 투르크인들에 관한 온갖 종류의 사회적 삶, 관습, 충고 그리고 정보를 주었을 뿐 만 아니라, 오늘 날에도 터키 영화, 연극, 단편소설, 소설, 시, 음악 심지어 만화에도 원천이 된다는 면에서 지극히 풍부하고 중요한 작품이다. 이 작품에는 가족, 상호공조, 애국, 애국의 중요성, 연장자 존경, 공동체 도덕 같은 많은 요소의 중요성을 설명하는 이야기들이 있다.

## 3. 쿠타드구 빌리그

“쿠타드구 빌리그”는 터키인들이 이슬람을 수용한 후 쓰여진 첫 작품들 중 하나이다. 위구르 문자와 위구르 투르크어로 작성되었으며, 82장으로 이루어져 있다. 문학적 가치뿐만 아니라 역사적인 가치도 있다. 당시의 생활, 공동

체 가치 그리고 이슬람 이전의 중앙아시아 문화의 세세한 부분들을 반영했다는 점에서 중요한 작품이다.

작품의 작가인 유스프 하스 하집은 11세기에 카라한국 시기에 살았던 인물이다. 아루즈 운올로 쓰인 이 작품은 그가 태어난 키르기스스탄의 발라사군주에서 쓰이기 시작했고, 동투르키스탄에 있는 카스가르에서 완성했다. 이 중요한 작품은 1070년에 카라한국의 통치자인 울루 부으라 칸에서 헌정되었고, 포상을 받았다.

키다브 디와노 튀가트 튀르크(1072)와 같은 시기에 쓰여진 “쿠타드구 빌리그”의 필사본 3편이 오늘 날까지 전해지고 있다.

#### 쿠타드구 빌리그 판본들

이 작품은 세 편의 필사본 카피본이 있다. 한 편은 위구르 문자, 다른 한 편은 아랍 문자로 쓰여졌다. 하지만 텍스트를 증보할 때마다 그 텍스트에 첨가된 부분들이 있다고 추정된다.

비엔나 판본: 1439년에 헤러트 시에서 쓰여졌다. 아랍어에서 위구르어로 옮겨진 것이다. 헤러트에서 토카트로, 그곳에서 또 이스탄불로 가져왔고, 오스트리아 역사가 함메르가 구매하여 비엔나 국립 도서관에 기증했다.

이집트 판본: 아랍어로 쓰여진 이 카피본은 1896년에 카이로 히디브 도서관의 보관창고에서 발견되었다. 쓰여진 시기는 불확실하다.

페르가나 카피본: 증보판 중 가장 중요한 판본이다. 1914년에 제키 윌리드 토간이 투르키스탄의 페르가나 시에서 발견되었다. 오늘 날 타쉬켄트에 있는 페르가나 판본은 아랍어로 카피되었다. 12세기에 쓰여졌다고 추정되고 있다.

투르크 언어 기관은 1942년과 1943년에 이 카피본들의 사본을 만들었고, 1947년에 레시트 라흐메티 아라트가 각 세 편을 비교하여 쓴 산문 번역본과 비평 텍스트, 1959년에는 터키어 번역본이 출판되었다.

[ABSTRACT]

TÜRK KİMLİĞİNE ASIRLARDIR YOL GÖSTEREN  
ÜÇ KAYNAK

Ferruh Arslan

Yolun Başlangıcı, Dede Korkut Hikâyeleri, Kutadgu Bilig are most important works among the so many works which are sources of Turkish culture in the Turkish cultural history. These three works are about morale, politics, individual, order and social life, that is, from individuals in the community to national leaders. “Yolun Başlangıcı” was discovered in the Yolun vally of Mongol. “Yolun Başlangıcı” is an epitaph in the Guikturkey period. The main tribe of the Hun tribes is Tukui, that is, Turki. “Dede Korkut Hikâyeleri” is most important text in the Turkish cultural frame. It was passed down orally and established by letters in the 15 century. Because “Dede Korkut Hikâyeleri” has given all kinds of informations about social lives, customs, advices from the beginning, also recently has the sources in the Turkish movies, theaters, short stories, novels, poems, musics and cartoons, It is one of the very important works. “Kutadgu Bilig” is one of the very important works written after the acceptance of Islam. It has not only literary value but also historical value.

Key words : Turkish culture, Yolun Başlangıcı, Dede Korkut Hikâyeleri, Kutadgu Bilig, Tukui

## Kaynakça

- Prof. Dr. Ş.Teoman Duralı “Sorun Nedir?” , Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.  
ERGİN Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2012.  
HACİB Yusuf Has, Kutadgu Bilig, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

이 논문은 학술대회(한·터문학심포지엄)에서 발표되어 무심사 게재 확정됨